



Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 34, Şubat 2019, s. 1-13

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.4812>

Prof. Dr. Erdal FIRAT

St. Clements Institute - Yönetim Bilimleri Profesörü, prof.dr.erdalfirat@gmail.com

TÜRKİYE'DE SEÇMEN DAVRANIŞI

Özet

Demokratik rejimle yönetilen ülkelerde bireyler, siyasal alanla ilgili eylemlere katılır, siyasal mekanizmaları etkiler ve siyasetten etkilenirler. Toplumun bir parçası olan bireylerin siyasal karar alma sürecine katılmaları demokratik çağdaşlaşmanın önemli göstergelerinden biridir. Bu anlamda bireylerin “seçmen” kimliği altında vermiş oldukları kararların siyasal otoriteler üzerindeki etkin olması nedeniyle seçmen davranışlarının incelenmesi önem arz etmektedir. Araştırma sahası olarak Türkiye'nin seçildiği bu çalışmada, seçmen davranışları ve kararları üzerinde etkili olan sosyo-ekonomik ve politik faktörler incelenmiştir.

Çalışmada seçmen, seçmen davranışı gibi kavramların üzerinde durulmuş ve bu kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca seçmenlerin davranışlarını etkileyen etmenler farklı yönleriyle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: seçmen davranışı, siyasal katılım, türkiye, politik faktörler, seçmen

VOTER BEHAVIOUR IN TURKEY

Abstract

In countries governed by a democratic regime, individuals participate in actions related to the political field, influence political mechanisms and are influenced by politics. Participation of individuals as part of society in political decision-making is an important indicator of democratic modernization. In this sense, it is important to examine voter behaviors as the decisions of individuals under the identity of incelen voters uk are effective on political authorities. Research work in this field as selected by Turkey, voter behavior and decisions that impact on the socio-economic and political factors were examined.

In this study, concepts such as voter and voter behavior were emphasized and these concepts were tried to be explained. In addition, the factors affecting the behavior of voters were examined in different aspects.

Keywords: voter behavior, political participation, turkey, political factors, voter

Giriş: Seçim ve Seçmen

Siyasal iktidarlar yönetilenler tarafından kabul ve destek görmek için varlıklarını yasallaştırmak zorundadırlar. Zaman içerisinde sosyal gelişme düzeyi ile egemen siyasal değerlere bağlı olarak siyasal iktidarı ele geçirme ve yasallık kazandırma yöntemleri de biçim değiştirmiştir. Geleneksel toplumların çoğunda tek kişiye dayanan siyasal iktidarlar fiziksel güç kullanarak ya da tanrısal güçlere sahip olduklarını iddia ederek iktidarlarının meşruiyetini sağlamaktayken; bugün demokratik rejimlerde yönetilenler ve yönetenler arasındaki ilişkiler seçimler sayesinde düzenlenmekte ve seçimler siyasal iktidarların meşruiyet kazanmasına yardımcı olmaktadır (Çam, 2002: 481).

Demokrasinin en önemli unsurlarından biri olan seçim kavramı teorik olarak esasen millî egemenlik ya da pratikte onunla aynı anlamda kullanılan halk egemenliği teorisine dayanır. Bu teoriler egemenliğin sahibi ve sujesiyle ilgili olup, krala ait olan egemenlik tacını, onun başından alarak milletin başına oturtmuştur. Teorinin fikir babası Rousseau’dur. Toplum Sözleşmesi adlı ünlü eserinde Rousseau şu temayı işlemiştir. Siyasal toplumun temeli, başlangıçta onu meydana getiren insanlar arasında akdedilen bir sözleşmeye dayanır. Doğa halinden düzenli toplum haline geçişi sağlayan bu sözleşme ile insanlar iradelerini birleştirmişler ve kendilerini bütün hakları ve yetkileri ile birlikte topluluğa devretmişlerdir. Böylece kişilerin iradelerinin birleşmesi ve kaynaşması sonucu “genel irade” ortaya çıkar. Genel irade kişisel iradelerin sadece bir toplamından ibaret değildir; aynı zamanda onlardan ayrı, onların üstünde, kendine özgü varlığı olan “kolektif” bir iradedir. Toplumda üstün iktidar, yani egemenlik bu kolektif iradeye aittir. Rousseau’nun en önemli sorun olan genel iradenin nasıl belirleneceği sorusuna da verdiği cevap; “oylama” yani seçimdir. Yani genel irade pratik olarak bir oylama sonucunda ortaya çıkar (Rousseau, 2007: 164). Görüldüğü gibi seçimler demokratik toplumun temel olgularından biridir.

Sözcük olarak ise seçmek; insanın kendisine en uygun, en yakın, en yararlı ve en gerekli olanı belirleme yöntemidir. Demokrasi açısından seçim ise, yönetilenlerin kendilerini yönetecek olanları belirleme işlemi ve eylemidir. Bu anlamda seçim sadece milletvekillerinin ve yerel

yöneticilerin belirlenmesi için kullanılan bir yöntem değil, tüm örgütler için, örgüt üyelerinin örgütü yönetecekleri belirleme yöntemi olmalıdır (Öztekin, 1998: 151).

Seçimleri bir değişim aracı olarak gören Kalaycıoğlu’na (1984: 254) göre seçim, siyasal lider kadrosunun değişimini barışçıl olarak sağlayan yöntemlerden biridir. Bu tanımdan hareketle seçimlerin bir nevi denetim mekanizması olduğunu da söyleyebiliriz. Seçimler sayesinde insanlar memnun kalmadıkları yöneticileri bir sonraki seçimlerde değiştirme şansına sahiptirler.

Başka bir tanıma göre ise seçim, kişinin birden fazla seçenek arasından bir tanesini kendi özgür iradesiyle tercih etmesidir. Siyaset bilimi açısından ise seçim, yönetilenlerin kendilerini kimin yöneteceğini belirlemek için geliştirilen bir demokratik yöntemi anlatır (Akgün, 2007: 5).

Akgün (2007: 15-16) seçim kavramının işlevlerini birey açısından ve siyasal sistem açısından olmak üzere ikiye ayırarak ele alır. Seçimin birey açısından işlevleri içerisinde; demokrasinin en temel ilkelerinden olan eşitlik fikrinin hayata geçirilmesi, oy vermenin bireyin siyasal rejime olan bağlılığını ve sadakatini göstermesi ve bunu sürdürmesi, bireylerin medeni bir şekilde vatandaşlık görevlerini yerine getirmeleri başta olmak üzere pek çok olumlu işlevleri vardır. Ancak aynı zamanda bireylerin siyasal sistemden soğuması, uzaklaşması ve siyasete olan güvenlerinin sarsılması gibi olumsuz işlevleri de vardır. İkinci olarak seçimlerin siyasal sistem açısından işlevlerine bakıldığında ise ülkeyi yönetenlerin barışçıl bir şekilde değişiminin sağlanması, rejimin meşruluğunun bir göstergesi olması ve hükümetlerin denetlenmesini sağlayan bir araç olması gibi pek çok işlevi söz konusudur.

Seçim olgusunun en önemli aktörü olan “seçmen” kavramına baktığımız zaman ise sözlükteki kısa ve öz tanımının “seçimlerde oy verme hakkı olan kimseler” olduğunu görüyoruz. Daha geniş bir anlatımla bir toplumda yasaların kendine tanıdığı hakla kendisini yönetimde temsil edecek, karar verme yetkisine sahip olacak yöneticileri seçen kişilerdir.

Seçmen bir ülkenin yurttaşı olmanın kendisine sağladığı bir hak ve görev olarak o ülkede yönetici kadronun belirlenmesiyle ilgili seçimlere katılabilecek özelliklere sahip olan kişi veya kişilerdir. Aynı zamanda seçim olgusunun öznesi olarak seçmen, bir siyasal seçimde oy verme hakkına sahip olan, seçeneklerden birini ya da bir bölümünü tercih eden aktif kişidir. Diğer taraftan ise seçmen, siyasal sistem içerisinde yöneten-yönetilen ilişkisinde yönetilen konumundaki kişileri ifade eder (Kiriş, 2005).

Tüm demokratik toplumlarda, demokrasinin gelişimine paralel olarak seçmenin oy hakkı da gelişmiştir. Oy kullanma hem en önemli demokratik haklardan bir tanesi hem de en önemli siyasi katılım araçlarından biridir. Kimlerin seçmen olacağı ise seçimlerin yapıldığı yerdeki siyasal sistem ile hukuki normlara bağlı olarak değişkenlik gösterir. Örneğin ülkemizde 18 yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme yani oy kullanma hakkına sahiptir.

Seçmen Davranışı

Seçmen davranışı bireyin yurttaşlık bağı ile bağlı olduğu ülkesinde yapılan seçimlere, ülkeyi belirli bir süre yönetecek olan yönetici kadroyu belirlemek üzere katılarak sergilediği davranış türüdür (Eke, 2008: 33). Seçmen davranışı, siyasal davranış geneline girmesi ve aynı zamanda siyasi hayata katılım şekillerinden birisi olması nedeniyle de siyasal bilimcilerin özellikle üzerinde durdukları bir alandır (Avşar, 2002: 43).

Başka bir anlatımla seçmen davranışı; yurttaşların öncesi ve sonrası dahil olmak üzere seçimlerle ilgili sergiledikleri, çeşitli unsurların etkisiyle şekillenen, seçime katılıp katılmama,

katılma durumunda tercih yapma, seçim sonrasında bu tercihini sürdürme ya da değiştirme gibi şekillerde somutlaşan siyasal davranış şekli olarak da ifade edilebilir.

Seçmen davranış hem tek tek tüm vatandaşların hem de ülkenin genelini ilgilendiren bir olgu olduğundan çok önemli ve çeşitli boyutlarıyla ele alınması gereken bir alandır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de seçmen davranışının hangi yönde veya eğilimde olduğu, ülkemiz özelinde hangi faktörlere göre şekillendiği üzerinde durulacaktır.

Avşar (1979: 44) seçmen davranışının siyasal sistem içerisinde önemli bir öge olmasının sebeplerini şu şekilde ifade etmiştir:

- Demokratik sistemlerde vatandaşların çoğunluğunun katıldığı en önemli siyasal eylem oy vermedir.
- Demokratik düzenlerde herkesin toplumsal rolleri ve siyasal görevleri ne olursa olsun seçimlere katılma hakları vardır ve bu haklar eşit olarak dağıtılmıştır.
- Seçmen davranışı hemen hemen tüm toplumlarda gözlenebilen bir olgu niteliği taşıdığından, karşılaştırmalı siyasal çalışmalarda başvurulan bir araç niteliği taşımaktadır.
- Seçmen davranışını diğer siyasal davranışlardan ayıran önemli bir yönü hem nitel hem de nicel değerlerle ifade edilebilme özelliğinin bulunmasıdır.
- Seçmen davranışının gerçek bir anlam kazandığı seçimler, siyasal sistem açısından belirli fonksiyonlara sahiptir.

Seçmen Davranışını Etkileyen Faktörler

Seçmenlerin karar verme süreçleri ve oy verme davranışları ile ilgili olarak yapılan çalışmalar, 1910’lu yıllarda başlamış ve 1940’lardan itibaren de özellikle ABD’de yoğunluğunu artırarak devam etmiştir. Bu tarihten günümüze kadar yapılan çalışmalar seçmenlerin temelde üç yaklaşımdan etkilenerek karar verdiklerini göstermektedir. Bu yaklaşımlar çoğu yazarın ele aldığı biçimde sosyolojik, psikolojik ve rasyonel tercih yaklaşımı şeklinde ifade edilebilir (Kalender, 2000: 39).

Sosyolojik yaklaşım bir yapıyı öne çıkarır. Bireylerin davranışları onların statüleri, kültürel buyruklar, kurallar, değerler, toplumsal yaptırımlar, rol beklentileri ve genel sistemin isteklerinden etkilenmektedir (Aktaran, Kalender, 36). Dolayısıyla sosyal ortamda birlikte yaşayan ve birbirleriyle çeşitli etkileşimlerde bulunan insanların birbirlerinin karakteristik özelliklerinden, sosyo-ekonomik statüsünden, dini ilişkilerinden, aile yapısından ve benzeri sosyal yaşama konu olan durumlarından etkilendiği ve politik tercihlerinin bu ilişkilerin etkisiyle olduğu söylenebilir.

Psikolojik yaklaşım, güdüleri, tutumları, gizli kompleksleri ve genel psikolojik süreçleri kapsamaktadır (Aktaran, Kalender, 37). Diğer bir ifadeyle kişinin oy kullanma yaşına gelene kadar ve sonraki süreçlerde edindiği deneyimlerinin ve kişilik yapısının onun politik karar verme sürecinde sempati, sevgi bağı vb. duyguların ortaya çıkmasını sağladığı ve tercihini bu faktörlerin etkisi ile yaptığı bir sürecin ifadesi olarak belirtilebilir.

Rasyonel yaklaşımda ise seçmen geleceği değil geçmişi değerlendirerek oy kullanmaktadır. Özellikle iktidar partilerinin geçmişte yaptıklarının seçmenler tarafından genel bir değerlendirmesi söz konusudur. Seçmenlerin kararları yapılan icraatların olumlu ve olumsuz

değerlendirilmesi ile yakından ilgilidir (Özkan, 1999: 116). Diğer bir anlatımla seçmenler çıkarları doğrultusunda oy verme eğilimindedirler.

Bu yaklaşımlardan yola çıkarak seçmen davranışını etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik başka çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin Collier seçmen tercihlerini etkileyen faktörler arasında parti, aday, konu, geçmişi değerlendirme gibi faktörler üzerinde dururken başka bir yazar meslek, sendika üyeliği, coğrafi bölge, sosyal sınıf, parti ve ideolojiler gibi unsurlar üzerinde durmuştur. Kalaycıoğlu ise seçmen tercihlerini etkileyen faktörleri; siyasi parti, adaya duyulan güven, seçmenin içinde bulunduğu sosyal tabakayla belirli bir siyasi parti arasında kurduğu bağ ve partiler arası rekabet olarak sıralamaktadır (Kalender, 75).

Görüldüğü gibi seçmen tercihlerini etkileyen faktörler üzerinde literatürde bir birlik söz konusu değildir. Bu yüzden bu faktörlerin hepsini kapsayıcı bir sınıflandırma yapmak zorunlu hale gelmiştir.

Ekonomik Faktörler

Ekonomik faktörler başlığı altında incelenecek olan ilk faktör meslek gruplarının siyasi katılıma etkisidir. Meslek de, gelir düzeyi gibi toplumsal olarak kişinin faaliyetlerini ve siyasete katılımını etkilemektedir. Meslek sahibi olmak siyasi olarak da yeteneklerin gelişimini sağlamakta, iktidarın yönetim biçiminden hangi meslekte olursa olsun etkilenmesine neden olmakta ve belirli siyasi görüşe sahip diğer insanlarla daha fazla etkileşimde olmasını sağlamaktadır (Çinko, 2010).

Meslek grupları, diğer demografik özelliklerden farklılık göstermektedir. Seçmenin yaşı, hatta aldığı eğitim ve toplumdaki yeri ailesel bir duruma dayanmaktadır. Bireyin eğitimle kendini geliştirmesiyle beraber toplumda bulunduğu sınıfı değiştirme olasılığı bulursa da bu kısa sürede gerçekleşebilecek bir durum olmayacaktır. Meslek gruplarının kişiye belirli bir siyasi yönelim verdiği savunulmamakla birlikte, meslek sahibi olmanın kişisel olarak siyasi eğilimi artırdığı, kişiyi sosyalleştirerek siyasi görüşünü ifade etmede yetkinlik verdiği ve bazı mesleklere sahip olmanın siyasi yaşam içinde ön plana çıkmayı kolaylaştırdığı söylenebilir. Tıpkı gelir düzeyinde ifade edildiği gibi, bazı toplumlarda meslek seviyesi etkin ve üstün kişiler siyasi katılımı arttırırlar ve bu artış ile ilgi, seçmen katılımından çok siyasi parti adaylığı şeklinde topluma yansır.

Eğitim, meslek grubu ve seçmen davranışı üzerinde dolaylı olarak etkilidir. Meslek seçiminde alınan eğitimin büyük önemi olmasıyla birlikte, aileden kaynaklanan gelir düzeyi ve yaşanan çevrenin de etkisi unutulmamalıdır. Bireyin eğitim düzeyindeki artış, toplumdaki yerinin belirginleşmesini sağlamakta ve yüksek statülü bir işte çalışmasına yardımcı olmaktadır. Siyasete olan ilgi ve siyaset bilgisi, aday olarak katılımı, bu faktörlerin bir araya gelmesiyle artış gösterebilmektedir (Avşar, 2002).

Gelir düzeyi ve siyasi katılım düzeyi arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Sosyal statünün en net belirleyici faktörlerinden biri olan gelir düzeyi; eğitim, cinsiyet, yaş gibi belirli özelliklerden de destek alarak kişinin sosyal statüsünü belirlemektedir. Gelir, genel tanımı itibarıyla, kişinin yıl içinde elde ettiği kazançların ve iratların safi tutarıdır (Gelir Vergisi Kanunu, 1960). Ekonomik anlamda gelire baktığımızda ise kişilerin yıllık olarak mesleki üretken faaliyetleri, taşınır ve taşınmaz varlıkların işletilmesinden elde ettikleri kazançlarını gelir olarak tanımlarız.

Gelir düzeyi toplumsal hayat tarzını etkileyen bir faktör olduğu için siyasal katılımı da etkisi görülmektedir. ABD’de konuyla ilgili yapılan araştırma göstermiştir ki, gelir düzeyi artan seçmenin siyasal seçime katılımı artmaktadır. Ancak ileri tarihlerde yapılan diğer çalışmalar bu orantının her seçim için geçerli olmadığını öne sürmüşlerdir (Yücekök, 1987). Doğru orantı iddiasının altında yatan sebep, gelir düzeyinin artışının kişiye siyasal olayları daha yakından takip etme fırsatı tanıdığı ve bu durumun da siyasal katılımı artırdığıdır. Bir yandan gelir düzeyi yüksek bireyin, eğitim seviyesinin de yüksek ve kendine güveni de olan birey olduğu farz edilir. Ancak bu temellenmesi güç bir iddiadır, çünkü gelir düzeyinin artışı vatandaşı, seçmen durumunun ötesinde aday konumuna doğru götürebilmektedir. Gelir düzeyi yüksek olan vatandaş, özellikle de gelir düzeyi toplumsal olarak düşük bir yerde güçlü konuma gelmek için siyasal katılımı farklı bir boyuta taşıyıp siyasi parti adayı olabilmektedir (Yücekök, 1987). Bu çalışma, ekonomik artışın bireyleri gruplaşmaya ittiğini ve bu gruplaşmaların siyasal etkinliklere de olumlu yansıdığını öne sürmekle beraber, gelir düzeyi ile siyasal katılım düzeyi arasında doğru orantılı bir ilişkinin mutlak olmadığını iddia etmektedir. Örneğin, Bülent Ecevit’i Türk siyasetinde düşündüğümüz zaman, sosyal statüsü ve aldığı eğitimi düşünerek kendisinin Türk halkının eğitim seviyesinin yukarısında bir eğitim ve sosyal statüye sahip olduğu değerlendirilebilir. Bu durum onun döneminde siyasi katılıma bir seçmen olarak daha fazla katılacağı anlamına gelmemektedir. En azından böyle bir genelleme yapmak Türk siyaseti için doğru değildir. Ancak Bülent Ecevit, bu farklılığı siyasal parti adayı olarak göstermiştir. Bülent Ecevit eğitimi ve de dolayısıyla gelir durumu iyi olan bir kişi olarak, yaşadığı dönem içinde çok iyi imkânlar elde etmiştir. Türk siyasi yaşamını yakından takip ederek ve içinde olmakla birlikte, İngiltere ve Amerika’da siyaset sosyolojisi ve Ortadoğu üzerine araştırmalar yapma fırsatı elde etmiş, ülke içinde ve ülke dışında gazetelerde yazılar yazmıştır. ABD’de olduğu sürede eğitim gördüğü Harvard Üniversitesi’nin rektörü ABD’nin 56. dönem Dışişleri Bakanı Henry Kissinger’den eğitim almıştır. Bu da 27 Ekim 1957 yılında CHP milletvekili olmasının önünü açmıştır.

Türkiye’de “retrospective” oy verme modelinin uygun olduğunu söyleyebiliriz. Yani Türk seçmeni oy verirken geleceği değerlendirmekten çok geçmişi değerlendirmektedir. Sencer’in 1974 yılında yaptığı bir araştırma da bu görüşü desteklemektedir. (Sencer, 1974: 277-278). Ayrıca Birol Akgün de kolektif seçmen davranışları üzerinde ekonominin son derece önemli bir rol oynadığını belirtmektedir. Halk olumlu ekonomik gelişmeleri sandıkta ödüllendirirken, olumsuz gelişmeleri ise cezalandırmaktadır. Halkın daha az ödüllendirip, daha çok cezalandırdığını belirten Akgün, bunun nedenini şöyle açıklamaktadır: Ekonomik çöküntüler ve özellikle enflasyonist ortam aynı anda daha çok insanı etkilerken, ülkenin genel ekonomik koşullarındaki olumlu gelişmelerin (ekonomik büyüme gibi) neden olduğu zenginliğin halka aynı ölçüde yansımamaktadır. Belki tam aksine, çarpık ekonomik büyüme zengin ve fakir arasındaki uçurumu genişletmekte ve sonuç olarak siyasal çatışmayı yoğunlaştırmaktadır. (Akgün, <http://www.liberaldt.org.tr//1dd/m14/DDbiak.html>, Erişim Tarihi: 13.11.2013).

Ekonominin Türk seçmeninin tercihlerini ne kadar çok etkilediğini gösteren en güzel örnek kuşkusuz 3 Kasım 2002 genel seçimleri olacaktır. Sonuçları açısından bir deprem etkisi yaratan 3 Kasım seçimleri aslında tarihinin en derin ekonomik kriziyle cebelleşmekte olan bir ülkede, seçmenlerin ekonomik sıkıntılar, işsizlik, yoksulluk gibi sorunlara sandıkta verdiği bir cevaptır. Seçimlere hazırlanan tüm partiler kampanyalarını ekonomik söylemler üzerinden yürütmüşlerdir. Böyle bir ortamda seçmenin daha önce mecliste bulunan ve ekonominin kötü gitmesinin suçlusu olarak gördüğü tüm partiler meclis dışı kalmış, ekonomik sıkıntılardan

kurtulma umuduyla AKP ve CHP’den oluşan iki partili bir meclis kurulmuştur. Dolayısıyla AKP’nin seçim başarısının arkasında ideolojik bir nedenden çok, ekonomik bir gerçekliğin olduğunu ve partinin devlet değil toplum merkezli bir yaklaşımının olduğunu söylemek pek de yanlış olmayacaktır (Keyman, <http://www.stradigma.com/turkce/ekim2003.html>, Erişim Tarihi:13.11.2013).

Sosyal Faktörler

Sosyal faktörler insanın çocukluk yaşlarıyla birlikte başlayıp seçmen konumunu alıncaya kadar olan süre boyunca tercihlerinin şekillenmesinde büyük önem teşkil eder. Ailenin yapısı ile başlayan bu etkileşme çocuğun yaşamı boyunca sosyal çevresi ve yaptıkları ile gelişerek devam eder.

Eğitim siyasal toplumsallaşmaları ortaya çıkardığı için seçmen davranışları ve siyaset sosyolojisi içinde incelenmektedir. Meslek grupları içerisinde de bahsedilen öğretmenlerin en önemli görevi demokratik anlayış içerisinde siyasi bilgiyi öğrenciye aktarmaktır. Dolayısıyla eğitim, siyasi değerleri aktarmada önemli bir yere sahiptir. Bu aktarım toplumsallaşma ve gruplaşma açısından da önemlidir.

Toplumsallaşma, bireyin biyolojik özelliklerinin dışında doğduğu yere ait olan özelliklerle gelişmektedir. Şöyle ki; toplumun özelliklerini, kültürünü ve yargılarını benimsemeye başlayacak veya bunları reddetmeyi oluşturduğu öznel yapısını şekillendirecektir. İlk olarak, aile için başlayan toplumsallaşma, etkin şekilde eğitim hayatında devam etmektedir. Eğitim, toplumdaki kültürel ve inanca dayalı ideoloji ve yaklaşımları, küçük yaştan itibaren bireye kazandırdığı için siyasal davranışlarda da etkin bir yere sahip olmuştur ve gelişen bu bilinçle, kişi siyasal etkinlikleri her yönüyle kavramaya başlamıştır (Gökalp, 2006). Küçük yaştan itibaren eğitim alan insan, teknolojik gelişmelerden ve kitle iletişim araçlarından da yararlanmayı bilerek, siyasete dair tüm gelişmeleri takip etmekte ve dünyanın farklı bir yerinde bile olsa farklı bir siyasi görüş hakkında bilgi alabilmektedir. Dolayısıyla eğitimin genel olarak kazandırmış olduğu çok yönlü düşünme, analiz etme, yorumlama ve ifade etme becerileri siyaset alanına da uygulanmakta olup kişiyi objektif düşünen bir seçmen haline getirmektedir. Dolayısıyla imkânı el veren yurttaşlar, iyi birer eğitim almış ve gerek sosyal gerek siyasi yaşamlarında bireysel ve toplumsal gelişmelere açık hale gelmiştir. Gelir düzeyi ve meslek gruplarına benzer şekilde, eğitim düzeyi artan vatandaş yine toplumdan sıyrılacak ve kendisini seçmenliğin ötesinde siyasi parti adaylığında ifade etmeyi deneyecektir. Bu elbette, eğitim düzeyi yüksek seviyede olan tüm vatandaşların yapacağı bir adım olarak ifade edilmemektedir ancak toplumsal olarak eğitim düzeyi çok yüksek değilse, bilhassa bu ülkelerde yüksek sosyal statüye sahip kişiler yönetici ve yönlendirici güç olmayı deneyecektir.

Yaş da seçmen davranışını etkileyen bir sosyal faktördür. Siyasal katılımlara yaklaşım belirli bir yaş itibarıyla gelişir ve hayat boyu sürer. Bu yaklaşım sürekli bir katılımı ifade edeceği gibi katılmayı reddetmeyi ya da kararsız bir yurttaş olarak araştırma yapmayı da ifade etmektedir. Aile içinde başlayan toplumsallaşma, siyasete ilgiyi küçük yaşlarda başlatır. Ailenin bir siyasi partiye bağlı olması kişiyi siyaset konusunda bilgi toplayarak büyüteceği gibi, o partiyi savunma ya da reddetme ihtimalini de ortaya çıkarır. Bir ailenin siyasete katılım oranı düşükse, sosyal çevresini oluşturma yaşı gelmeyen ve çevresi ile ailesi ile kısıtlı kalan çocuk bireyin, siyasete ilgisiz büyümesi yüksek bir ihtimaldir (Gökalp, 2006). Aile sosyalleşme süreci içerisinde çocuğa, toplumun gerekliliklerini ifade ederken siyasete ilişkin bilgileri de vermeye

başlayacaktır. Aile içinde başlayan bu ilgi ve bilgi süreci, arkadaş ve okul çevresiyle gelişecektir.

Tablo 1: Siyasal Katılım Davranışında Yaş Grupları

Yaş Grubu	Yüzde Oranı
16-20	%5
20-25	%20
25-45	%50
45-65	%20
65 ve Üzeri	%5

Kaynak: Öztekin, A., 2010, Siyaset Bilimine Giriş, Siyasal Kitabevi, Ankara, s:258

Tablo 1'e göre bir genelleme yapacak olursak, yaşın siyasete katılımı ve siyasi davranışlarda büyük önemi olduğunu görmekteyiz (Öztekin, 2010). Gençler siyasi katılım faaliyetlerine daha az ilgi göstermekte, ilerleyen yaşla birlikte bireyin siyasi görüşlerinde sabitlik olmakta ve yaş faktörünün diğer faktörler üzerinde de etkisi olmaktadır. Farklı yaş gruplarının farklı düzeyde siyasi katılım gerçekleştirmeleri, vatandaşların farklı yaş gruplarında farklı sosyal etkilere maruz kalmaları ve dolayısıyla da tercihlerini ve kararlarını o etkiler altında kalarak verdikleri söylenebilmektedir. Gençler her konuda daha çok yenilikçi ve değişimden yana davranış sergilerken, yaşlılar yılların vermiş olduğu tecrübe ve yaşanmışlıklarla ellerindekini kaybetmemek adına daha çok tutucu olurlar (Kışlalı, 1999).

Genç nüfusun siyaset katılımına ilgisinin yaşlı gruba göre daha düşük olması siyasi etkinlikler ve konular ile ilgilenmediklerini ifade etmemektedir. Gençler, gelişmeleri yakından takip edebilmenin verdiği destek ve kendilerini günümüz toplumunda eskiye nazaran daha rahat bir şekilde ifade edebilmelerine karşın; henüz sorumluluk bilinçlerinin oturmamasından ve bilgiyi toplayıp henüz ifade edebilecek seviyeye getirmediğinden katılım düzeylerini üst seviyeye taşımamışlardır. Gençler, eski nesillere göre günümüzde siyasi gelişmeleri çok daha yakın takip edebilmekte ve buna göre bir tercih ile apolitik tavra yakın durmaktadır. Dolayısıyla başkaldırı yapabilmeleri için oldukça geniş bir birikim ve teknolojik gelişime sahiptirler. Bunun örneğini Türkiye’de Mayıs 2013 sonu başlayan Gezi Parkı olayların da gördük. Gençler, sosyal paylaşım siteleri vasıtasıyla birbirleriyle hızlı bir şekilde irtibat kurabilmiş ve vatandaşlar arasında siyasi katılım sağlamışlardır.

Cinsiyet de başka bir sosyal etken olarak karşımıza gelmektedir. Çünkü kadın ve erkek arasında ayrım olması ve toplumda her iki cinsine biçilmiş belirli toplumsal rollerin bulunması siyasal katılımı etkilemektedir. Antropolojik çalışmalar incelendiğinde, bazı dönemlerde toplumlarda kadınların güçlü olduğu anaerkil aile tipinin benimsendiği; bazı toplumlarda ise dönem içerisinde ataerkil tipin benimsendiği gözlenmiştir. Siyasette genel olarak ataerkil bir anlayış benimsenmiştir. Bunun temelinde siyaset ve koruma, toplumu ve devleti koruma anlayışı vardır.

Koruma ve kollama daha çok “erkeğe özgü” kabul edildiği için siyasi katılımı öncelik erkeklerle tanınmıştır.

Yaklaşık 76 milyonluk Türkiye nüfusunun %49,8’ini kadın nüfus ve %50,2’sini erkek nüfus oluşturmaktadır (Tüik, 2012). Buradan da gördüğümüz gibi, teknolojik gelişmelerin, iletişimin bu kadar yaygın olduğu

SEÇİM YILI	PARLAMENTODAKI MİLLETVEKİLİ SAYISI	KADIN MİLLETVEKİLİ SAYISI	KADIN ORANI (%)
1935	395	18	4,6
1943	435	16	3,7
1950	487	3	0,6
1957	610	8	1,3
1965	450	8	1,8
1973	450	6	1,3
1991	450	8	1,8
1999	550	22	4,0
2002	550	24	4,4
2007	550	50	9,1
2011	550	79	14,4
2015 (7 Haziran)	550	97	17,6
2015 (1 Kasım)	550	81	14,7

Kaynak: TÜİK. Milletvekili Genel Seçimleri 1935-2015, Tüik Matbaası,

dünyamızda kadınların halen siyasette çok az bir oranla yer alması kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasında gerektiği gibi çaba sarf edilmediğinin göstergesidir. Mevcut tablo verileri son yıllarda mecliste kadın temsilinin eskiye göre artış ivmesi gösterdiğini bize göstermiş olsa da bu artış Avrupa Birliği sürecindeki cinsiyet kotasından kaynaklanmaktadır. Bu durumdan Avrupa Birliği uyum sürecinin kadınların mecliste temsilini ve siyasi katılımını olumlu etkilediğini görebiliriz.

Tablo 3: 1999 ve 2004 Yerel Yönetimlerinde Kadın Temsili

	Kadın	Toplam	Toplam İçindeki Payı (%)
2004			
Belediye Başkanı	18	3,225	0,6
Belediye Meclis Üyesi	817	34,477	2,3
İl Genel Meclisi Üyesi	57	3,208	1,8
1999			
Belediye Başkanı	18	3,215	0,6
Belediye Meclis Üyesi	541	34,084	1,6
İl Genel Meclisi Üyesi	44	3,122	1,4

Kaynak: http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/kadininstatusu.gov.tr/mce/eski_site/Pdf/kararalma.pdf

Özellikle yerel yönetimler kadınların siyasete katılımının ve karar mekanizmalarında etkin olmalarının ilk basamakları olduğu için çok önemlidir. Bu veriler toplumun gelişmişlik düzeyini de yansıtmakta bir göstergedir (Tüik, 2012). Kadınların toplumdaki statüleri ve meslek sahibi olma oranı sürekli artış gösterse bile, fiziki özellikler ve sahip olduğu diğer statüler ile ikinci planda kalmaktadır. Bu gibi nedenlerden dolayı da siyasal yaşama ve siyasal konulara daha az ilgi göstermişlerdir. Siyasal içerikli olarak yapılan kamuoyu yoklamalarında da kadın seçmenlerin daha çok “bilmiyorum”, ya da “fikrim yok” şeklinde cevaplar verdiği görülmüştür (Kışlalı, 1999). Bu ikincil konum kadının siyasete katılımını azaltıcı yönde etkilemiştir. Toplum kadına ve erkeğe farklı görevler yüklemiş ve kadının daha çok ev ve aile hayatıyla ilgilenmesini beklemiştir. Kendisini, fikrini bile ifade etmekten yoksun bırakılan kadının, siyasi görüşünü ifade etmesi mümkün değilken; seçimini ifade edebileceği bir ortam da uzun yıllar boyunca olmamıştır. Örneğin, bazı araştırmalara göre kocaları ile aynı partiye oy veren kadınların oranı Hollanda’da %92, Fransa’da %89, Norveç’te %88’dir. Türkiye’nin sosyolojik yapısını ve kadınların siyasal yaşamdaki temsil oranlarını düşündüğümüzde bu oranın çok daha fazla olacağı varsayımımız doğru olur (Kışlalı, 1999).

Eğitim konusunda da bazı dönemlerde ve bazı bölgelerde kısıtlanan kadının meslek sahibi olması ve dolayısıyla kendine özel bir gelir sahibi olması imkânsız hale gelmiştir. Günümüzde bu durumun değişiklik gösterdiği günlük hayatta dahi gözlemlenmektedir. Toplumdaki “tutuculuk” kavramı, kadının sosyal hayatta kendini ifade etmesini basit ve rahatsız bulduğu için, kadınlar bu durumdan çekinmiş ve siyasal alanda var olma ihtimallerini bütünüyle azaltmıştır. Bu anlayış kadının yapı gereği ve konumu gereği, siyasal hayatta bulunması “doğru,

ahlaklı ve mantıklı” değildir. Kadın ile erkek yasal açıdan eşit kabul edilseler bile, günümüzde dahi siyasal yaşamda eşit kabul edilmediklerini uygulama ve araştırma sonuçlarında görmekteyiz.

Politik Faktörler

Politikayaister iktidar ilişkileri açısından, ister karar alma süreci açısından bakalım, bu iki ana yaklaşımın odak noktasında siyasal partilerin yer aldığını görürüz. Siyasal partileri; bir program etrafında toplanmış, siyasal iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacı güden, sürekli bir örgüte sahip olan kuruluşlar olarak tanımlayan Kapani (1996: 182-184) siyasal partilerin sahip oldukları fonksiyonları da şu şekilde sıralamaktadır. Bunlar;

- Siyasal partilerin en başta gelen fonksiyonlarından biri, toplumdaki çeşitli çıkarların ve istemlerin birleştirilmesini ve kanalize edilmesini sağlamaktır.
- Siyasal partiler hemen hemen bütün rejimlerde halk kitleleri ile iktidar arasında bir köprü vazifesi görürler.
- Siyasal partiler yönetici kadrolar ve liderlerin seçilmelerini sağlarlar. Bütün modern sistemlerde siyasi kadrolar ve liderler partiler içinden çıkmaktadır.
- Siyasal partiler iktidara geldikleri zaman devletin siyasal karar organları içinde temel bir role sahiptirler. Buna “yönetme” veya “hükümet etme” fonksiyonu da diyebiliriz.
- Siyasal partiler muhalefette kaldıkları sürece iktidarın kullanılmasını denetler.

Görüldüğü gibi siyasal partiler siyasal hayatın en önemli aktörlerinden biridir ve siyasi hayatın sağlıklı bir şekilde işlemesi için birçok önemli fonksiyona sahiptir. Bu yüzden seçmen tercihlerini belirlemede de siyasal partinin kimliği, ideolojisi, vaat ve söylemleri, politikaları, kadrosu, lideri, teşkilat yapısı, seçmenle olan ilişkileri gibi birçok unsur etkilidir. Birçok seçmen tercihlerini belirlerken partilerin bu özelliklerinden bir ya da bir kaçını dikkate alarak sandığa gitmekte ve kararlarının buna göre vermektedir.

Siyasi katılımda adayın imajı, adayın ideolojisiyle şekillenmektedir. Bir partiye mensup olması ya da bağımsız bir aday olması, siyasi parti ve siyaset ile ilgili deneyimleri, seçmenin tercihlerini etkilemektedir. Siyaset, yeniliklere açık bir alan olsa bile aday tercihlerinde seçmenler, özellikle ileri yaşlarda, alışkanlıklarına göre hareket etmeye meyillidirler. Dolayısıyla yeni bir adayın “bağımlılık” yaratabilmesi ve dikkatleri üzerine çekebilmesi için öncelikle ilk kez oy kullanacak olan seçmenlere yönelmesi ve imajı/ideolojisi ile ilgili imgeyi vurucu şekilde vermesi gerekmektedir (Lees-Marshment, 2002). İdeolojik bağlılık ifadesi, ideoloji kavramının ilk ortaya atıldığı dönemlerde seçmen tercihi üzerinde çok etkili değildiye de, oy verme üzerinde etkili olduğu düşünülmekteydi. Yerel seçimlerde dahi, seçmen açısından parti tercihini oluşturmak için yerel adaylar partidekilerin ve partinin kendisinin imajını oluşturmada hassas davranmalıdır.

Partilerin günümüzde aldıkları gerçek oy oranı için kararsız seçmen tercihlerini de incelemek gerekmektedir. Kararsız seçmen kavramı, siyasal partilerin birini, bir siyasal seçimde tercih eden ancak sonraki seçimde o partiden vazgeçen ve o parti yerine bir başka partiyi tercih etmeyen seçmen grubudur. Bazı seçimlerde kararsız seçmen oranı yüksektir ve bu durum, seçim sonucunun netleşmesini kararsız seçmenlere bağlamaktadır. Seçmene en yakın ve en uzak

partiler incelenerek kararsız seçmenin yönelimine dair fikir geliştirilebilir ve tahmini oy dağılımı da buna göre yapılabilir.

Psikolojik Faktörler

Psikolojik etkenler, seçmenin oy vermesini ve parti tercihini etkilemektedir. Sosyal faktörlerle dolaylı olarak ilgisi bulunan psikolojik faktörler, bireyin ihtiyaçlarıdır. Hayatın her alanında bir yere ait hissetme ve ihtiyaçlarını giderme ile meşgul olan birey, siyaseti ve siyasi partileri de bu amaçla kullanmaktadır. Psikolojik etkenlerin bazıları olumlu, bazıları olumsuz kabul edilebilir.

Siyasetle ilgilenen, girişken, vatandaşlık hissi duyan kişiler dernek, örgüt ve parti çalışmalarına dâhil olur. Yurttaşlık hakkı ve siyasi kavramlarla ilgili bilgisi artan birey, oy vermeyi hem bir hak hem de bir sorumluluk olarak görür. Siyasete olan ilgi, toplumda siyasete ilişkin gelişmeleri ve değişimleri anlamaya yardımcıdır. Sonuç olarak siyasal ilginin artışı, siyasal katılımı artırmaktadır (Akademik Bakış Dergisi, Mart- Nisan 2013).

Sosyal girişkenliğe sahip olan insanlar, toplum içerisinde kendilerine güvenen aktif bir rol alırlar. Bir yönelime giderken, bu yönelimi ifade ederken ve bunu diğer insanlara anlatırken; diğerlerinden daha farklı bir izlenim bırakırlar. Diğer insanlarla iletişim kurmakta zorlanmayan girişken vatandaşlar, siyasal katılım konusunda daha etkindirler (Baykal, 1970).

Bazı psikolojik etkenler de olumsuz kabul edilmektedir. Siyasal sistemden kopan vatandaş yabancılaşma yaşar ve bireyin kontrolü ya da çevresel başka nedenlerle birey siyasal katılım gerçekleştirmez. Girişken yapının aksine içe dönük olan birey de olumsuz psikolojik etkeni oluşturur ve bu birey, siyasetten uzak kalmayı tercih eder. Diğer ifadenin aksine burada birey, kendini ve siyasi görüşünü ifade edemez ve genellikle paylaşabileceği bir siyasi yönelim ve parti tercihi de bulunmaz. Oy verme gibi basit siyasal katılım yollarında dahi etkin rol almaz. Kuralsızlık olarak bahsedilen olumsuz faktörde, diğer olumsuz psikolojik nedenlerin aksine birey değil sistem odak kabul edilir. Toplumda refah düzeyi düşük ve bireyden kopuk bir sistemin oluşması vatandaşın güven, refah ve mutluluğu engeller ve birey, ülkesine karşı bir yakınlık hissi belirlemediği için bir katılımı bulunmayı reddeder. Hemşerilik ilişkileri gibi nedenlere psikolojik boyutta seçmenin davranışlarını etkiler. Seçmen kendisine yakın gördüğü hemşerisini sorunlarına daha kolay çözüm bulacağını düşünerek tercih edebilir (Gümüş, 2006).

SONUÇ

Demokratik sistemlerin vazgeçilmez bir unsuru olarak seçim, siyaset bilimi literatüründe yönetilenlerin kendilerini yönetecek olanları belirlediği eylem olarak geçmektedir. Seçme hakkının gelişmesiyle beraber seçmen davranışları ve kararlarının siyasal gelişmelerdeki rolü artmıştır. Seçmen davranışları üzerinde etkili olan siyasal kültür, bireylerin ve grupların siyasal duruş ve tavırlarını, bununla birlikte tüm siyasi pratikleri şekillendiren, insanların siyasal olana ilişkin olarak sahip oldukları değerler, semboller ve inançlar bütünüdür. Buna bağlı olarak, siyasal kültüre yönelik yapılan anket araştırmasının örneğinden yola çıkarak araştırmalarda ortamın sağından sağa doğru artan bir şekilde oranda seçmen yapısının oluştuğu görülmüştür.

Toplum içinde siyasal seçim ile başrol konumuna gelen seçmenlerin oy verirken tercihlerinde belirli koşullardan etkilenirler. Siyasal katılmayı belirleyen en önemli faktör, siyasal katılımı gerçekleştirecek olan bireyin fiziki, kişisel ve hatta değer yargılarına kadar uzanan özellikleridir. Fakat bireyin kişisel özellikleri yanında yaşadığı çevrenin de incelenmesi gereklidir. Toplum içindeki sınıf farkı, yaş, eğitim, cinsiyet, meslek ve gelir düzeyi gibi faktörlerin yanında siyasal

rejimler, seçmenlerin kararsız olması gibi faktörler de seçmen davranışında etkili olabilmektedir. Türkiye nüfusunun yaklaşık %50’sini oluşturan kadınların ise siyasete katılımının çok az yer almış olduğu görülmüştür.

Çalışma bize göstermektedir ki; gelir, eğitim, din gibi standart demografik veriler ve ideolojik kimlikler siyasal kültürün ve davranışların belirlenmesinde yeterince açıklayıcı olmayabilir. Seçmenler ve içinde buldukları toplum hangi dine, etnik ve mezhepsel çoğunluğa sahip olursa olsun, seçmenlerin davranışları birbirinden farklı olabilir. Bu durumda siyasal kültür kavramı seçmen davranışlarının incelenmesinde elverişsiz bir analiz aracı olabilmektedir. Bu sebeple çalışmada seçmen davranışları, sosyo-ekonomik ve politik faktörler ile birlikte medyanın da dâhil edilmesiyle, çok boyutlu bir şekilde incelenmiştir. Seçmen davranışlarını etkileyen unsurların hepsinin birlikte değerlendirilmesi gerektiği hiçbirinin daha farklı bir değişim yaratmadığı sonucuna varılmıştır.

Ülkemizde sol siyasi partilerin en temel propagandası halkçı oldukları yönündedir. Kuramsal olarak belki de doğru bir sav ancak fiilen sol partilerin en başta halkla iletişimleri yetersizdir. İletişim halinde olduklarını düşündükleri kendi kesimlerinde bile yaşattıkları memnuniyetsizlikleri dikkate alırsak, kendi içinde bile bir fikir ve eylem birlikteliği sağlayamamış bir “sol” portresiyle karşılaşırız. Açıkçası solcular bile sol partilere tam manasıyla güvenememektedir. Çünkü kendisini solda tanımlayan partilerin yapılanması da sermaye gibi egemen çevrelerin etki alanındaki siyasi yapının bir izdüşümüdür. Mevcut siyasi yapıdan kaynaklanan halkın siyasete etkin katılımını önleyen unsurları bertaraf etmek normal koşullarda soldan beklenirken bunu başaran yine sağ siyasetçiler olmaktadır.

Sonuç olarak, gerek literatürden gerekse uygulamadan elde edilen sonuçlara göre, seçmenler oy tercihini kullanırken birçok faktörden etkilenmektedir. Gelişen teknolojiyle birlikte oluşan yeni medya araçları lidere duyulan güven noktasında önemli bir paya sahip olurken seçmenlerin oy verme tercihinde de özellikle liderin performans düzeyinin daha ön planda tutulduğu görülmüştür. Liderin çalışmalarından duyulan memnuniyet düzeyi, liderin bir hedef doğrultusunda sürekli çaba sarf etmesi, birçok alanda ortaya koyduğu değişim ve yenilikler, toplumsal olaylara karşı tutumu, verdiği sözleri yerine getirmesi, hayata geçirmiş olduğu yatırım ve projelerle birlikte liderin siyasi geçmişi ve tecrübesi seçmenlerde oluşan güven düzeyini en çok etkileyen konular olduğu sonucu ortaya çıkarılmıştır.

Seçmen davranışı faktörlerinin ortalamalarına bakıldığında ise katılımcıların en fazla lider faktörüne katılım gösterdikleri görülürken, sosyolojik faktöre ise katılmadıkları görülmektedir. Bu bilgi dikkate alındığında, seçmenler oy verirken sosyal çevreden daha ziyade liderliğin oluşturduğu argümanlarla tercihte buldukları sonucuna ulaşmıştır. Katılımcılar aile, mensubu bulunulan cemaat veya yaşanan coğrafyadaki hâkim düşüncelerden ziyade; ideolojileri, liderlik vasıflarını, politikaları, stratejileri, sorunları ve çözüm önerilerini daha ön planda tutarak karar verme eğiliminde görülmüşlerdir.

KAYNAKLAR

- Akgün Birol, Türkiye’de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven, Nobel Yayın Dağıtım, 2007.
- Akgün, <http://www.liberaltdt.org.tr//1dd/m14/DDbiak.html>, Erişim Tarihi: 13.11.2013
- Avsar, Nilüfer, Seçmen Davranışının Sosyo-Ekonomik Boyutları ve Mesleğin Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkileri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2002.
- Baykal, D., Siyasal Katılma, Bir Davranış İncelemesi, Ankara, A.Ü.S.B.F. Yayınları, 166s., 1970.
- Çam, Esat, Siyaset Bilimine Giriş, Der Yayınları, Genişletilmiş 8. Basım, İstanbul, 2002.
- Çinko, L., Seçmen Davranışları ile Ekonomik Performans Arasındaki İlişkilerin Teorik Temelleri ve Türkiye Üzerine Genel Bir Değerlendirme, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 61:103-116, 2010.
- Gökalp, F. ve Avcı M., Türkiye Ekonomisinde Mali Disiplinsizlik Olgusu, Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, 7:15, 2006.
- Gümüş, B., Eğitim Düzeyinin Seçmen Davranışındaki Rolü ve Antalya Örnek Olayı, Süleyman Demirel Üniversitesi Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 98s., 2006.
- Kalaycıoğlu, Ersin, Çağdaş Siyasal Bilim, Beta Basım Dağıtım, İstanbul, 1984.
- Kalender, Ahmet, Siyasal İletişim: Seçmenler ve İkna Stratejileri, Çizgi Kitapevi, Konya, Şubat 2000.
- Kapani, Münci, Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınevi, 8.Baskı, Ankara 1996.
- Keyman, <http://www.stradigma.com/turkce/ekim2003.html>, Erişim Tarihi: 13.11.2013
- Kışlalı, T.A., Siyaset Bilimi, Ankara, İmge Kitabevi, 361s., 1999.
- Kiris, Hakan, Kent ve Köy Ayırımının Seçmen Davranışlarının Şekillenmesine Etkisi Isparta Kenti ve Köyleri Örnek olay Araştırması, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, SDÜ, Isparta, 2005.
- Lees-Marshment, Jennifer, “Marketing the British Conservaties: 1997- 2001”, Journal of marketing Management, 17:929-941, 2002.
- Özkan, Reşat, İnsan ve Siyaset Üzerine Denemeler Boyut Yayın Grubu, I. Baskı, İstanbul, Eylül 1999.
- Öztekin, Ali, Siyaset Bilimine Giriş, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998.
- Öztekin, A., Siyaset Bilimine Giriş, Ankara, Siyasal Kitabevi, 459s., 2010.
- Sencer, M. (1974) Türkiye’de Sınıfsal Yapı ve Seçmen Davranışları, May Yayınları, İstanbul.
- Yücekök, A., Siyasetin Toplumsal Tabanı, Ankara, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 188s., 1987.